

Nr 228.

Av herr förste vice talmannen Carlström m. fl., *angående arbetskraftsproblemet inom den sociala och kulturella samhällsverksamheten.*

Erfarenheter under sista decenniet ha oförtydligt givit vid handen att arbetskraftproblemet måste komma att spela en betydelsfull roll vid utformningen av vårt sociala och kulturella reformarbete.

Vi synas nämligen nu ha nått ett sådant läge i detta reformarbete, att vi inte längre kunna åtnöja oss med att endast taga hänsyn till kostnaderna, utan vi måste också fråga oss, huru långt våra personella resurser räcka, och hur dessa bäst disponeras med hänsyn till såväl den samhälleliga verksamhetens som näringslivets och andra områdens behov.

Detta problem om de personella resursernas begränsning har enligt vår mening icke blivit tillräckligt beaktat, än mindre gjorts till föremål för någon uttömmande undersökning. Visserligen har såväl inom utredningsväsendet som i den allmänna debatten problemet berörts, dock endast partiellt. Genom vissa utredningar under de senaste åren har sålunda konstaterats, att för verkställigheten av de reformer, som föreslagits, har för uppgiften utbildad personal icke funnits tillgänglig i tillräcklig utsträckning, och man har även framräknat behovet. Dessa undersökningar, vilka ha omfattat vissa specialområden, ha av naturliga skäl framräknat ifrågasvarande personalbehov utan sidoblickar på andra områden. En sammanfattande beräkning har därför icke kommit till stånd. Det kan i någon mån kanske vara ägnat att belysa, hur nytt för svenskt samhällsliv detta av oss här framställda problem är, genom att erinra om att kommissionen för efterkrigsplanering i sitt betänkande om socialpolitikens ekonomiska verkningar (SOU 1945: 14) icke behandlade denna aspekt av problemet. Vi skola här nedan med några exempel söka belysa denna hittills förbisedda sida av vårt reformarbete. Vi välja då områden, inom vilka enligt vår mening de allvarligaste bristerna råda.

Inom hälso- och sjukvården har på senaste tid förslag framlagts, som för sitt förverkligande skulle komma att ställa stora krav på våra personella tillgångar. Behovet av för uppgifterna utbildad arbetskraft har visat sig vara mycket stort. I sitt betänkande angående den öppna läkarvården (SOU 1948: 14) beräknar medicinalstyrelsen, att för genomförandet av dess förslag det i Sverige år 1960 kommer att föreligga ett behov av ca 7 200 läkare i arbetsför ålder. Medicinalstyrelsen understryker, att det angivna antalet betecknar en minimisiffra. Sveriges läkarförbund har uppskattat behovet till 14 000. Medicinalstyrelsen anför vidare, att för att år 1960 nå

det av styrelsen angivna antalet måste årligen intagas vid de medicinska utbildningsanstalterna omkring 500 studenter i stället för, som nu 150. Med nuvarande intagning skulle en brist om 2 500 läkare förefinnas år 1960. (Enligt läkarförbundet 9 300 läkare.)

Intressant material angående det framtida sjukvårdsbehovet lämnas i en bilaga till det ovan omnämnda betänkandet (bilagan intagen i SOU 1948: 24). Av här redovisade beräkningar framgår, att till följd av den pågående förändringen i den svenska befolkningssmassan med stigande relativ andel för de högre åldersklasserna kommer sjukvårdsbehovet att till 1980 ha ökat med ca 80 % utöver vad som betingas av själva befolkningstillväxten. Befolkningssmassan beräknas stiga med 20 % under tiden 1940—1980, medan sjukvårdsbehovet under samma tid beräknas öka med 36 %. Antalet vårdplatser på rikets allmänna sjukhus var 1940 omkring 73 000. Enbart till följd av den s. k. »förgubbningen» skulle antalet vårdplatser behöva utökas till ca 88 000 år 1960 och omkring 100 000 år 1980, och då innebär denna absoluta ökning av antalet vårdplatser ingen relativ ökning av vårdmöjligheterna för de sjuka. Trängseln kommer att bli densamma. I bilagan beräknas vidare, att om man år 1980 önskar uppnå samma standard för hela riket, som rådde 1938 i Stockholm, måste antalet vårdplatser utbyggas till ca 167 000. Önskar man hålla samma proportion mellan antalet vårdplatser och antalet läkare år 1980, som år 1940, då antalet läkare vid de allmänna sjukhusen var ca 1 300, måste — med uppnådd stockholmsstandard — antalet läkare av denna kategori vara omkring 3 000. Särskilt intresse i detta sammanhang erbjuder det faktum, att oberoende av höjd standard, vilket i och för sig vore önskvärt, kommer vårdbehovet att stiga och därmed kraven på de personella resurserna.

I fråga om övrig sjukvårdspersonal, sjuksköterskor och sjukvårdsbiträden, har 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen beräknat, att på grund av sjukvårdens utbyggnad föreligger ett totalbehov av ca 17 000 sjuksköterskor eller 5 000 mer än f. n. För att säkra detta behov måste det årliga antalet intagna vid sjuksköterskeskolorna ökas från ca 1 150 f. n. till ca 1 500, vilket kommer att innebära att under 1950-talets första hälft ungefär var 27:e kvinna i tjugoårsåldern måste bli sjuksköterskelev mot var 60:e under slutet av 1930-talet. I fråga om antalet sjukvårdsbiträden uttalar kommittén, att det är vanskligt att bedöma det årliga rekryteringsbehovet. På grund av den höga avgångsprocenten uppskattar emellertid kommittén behovet av nyrekryterade till ca 3 000 per år eller 25 % av kårens nuvarande totalnumerär. De redovisade siffrorna kunna kompletteras med uppgifter från Svenska lasarettsläkarföreningen, vilka ge vid handen, att i maj 1948 20,1 procent av skötersketjänsterna voro vakanta, därav 8 procent utan vikarie, medan av biträdes- och städersketjänsterna 21,3 procent stodo utan innehavare och därav 1,6 procent utan vikarie.

Inom hälso- och sjukvårdsområdet skall till slut endast folktandvårdens personalbehov något beröras. För att uppfylla det av 1946 års folktandvårdssakkunniga framlagda förslaget till organisation av folktandvården

skulle ytterligare ett antal om inemot 2 000 tandläkare utöver nuvarande antal inom folktandvården verksamma tandläkare behövas. Om utsikterna att kunna fylla detta behov uttala de sakkunniga, »att det med nuvarande utbildningsmöjligheter torde dröja avsevärd tid, innan tillgången på tandläkare möjliggör en utbyggnad av folktandvården i hela dess utsträckning». Den nyligen inrättade tandläkarhögskolan i Malmö anse de sakkunniga icke vara tillräcklig att möta det ökade behovet. En tredje tandläkarhögskola finna de angelägen.

Ett annat område, som i synnerlig hög grad drabbats av personalsvårigheter, är skolväsendet. Detta problem har till vissa delar blivit föremål för särskild motion vid denna riksdag, av herr Ohlon i första kammaren. Med hänvisning till vad som i ifrågavarande motion anföres, må det här vara tillräckligt att endast erinra om ytterligare några data. Till följd av den i början av 1940-talet inträdda stegringen i födelsetalen kommer oavsett den av skolkommissionen föreslagna förlängningen av skolplikttiden en våldsamt ökad belastning på skolväsendets kapacitet att inträffa. Medan antalet barn i skolpliktsåldern, 7—14 år, f. n. utgör ca 614 000, beräknas motsvarande antal år 1960 uppgå till omkring 824 000, vilket utgör en ökning med 210 000 barn. Inräknar man även 8:e och 9:e skolåren, uppgår ökningen till ytterligare 90 000 barn. Med genomförd 9-årig skolplikt skulle således folkskolorna omfatta omkring 300 000 barn flera år 1960 än f. n. Samtidigt måste man för att behovet av arbetskraft med högre utbildning skall kunna tillgodoses räkna med en starkare tillströmning till de högre skolstadierna. Vid oförändrad skolorganisation skulle år 1960 behövas 7 900 lärare vid högre skolor mot 5 200 för närvarande. Den av skolkommissionen föreslagna enhetsskolan skulle år 1960 kräva 12 500 sådana lärare, d. v. s. 7 300 mera än i dag. För att tillnärmelsevis fylla detta behov måste examinationssiffran, i vad gäller fil. mag.-examen, höjas till mer än det dubbla. I fråga om folkskollärare råder för närvarande en brist på 550 lärare, och med tanke på skolkommissionens förslag att temporärt övervinna bristen på mellanskollärare medelst kompletterande utbildning av folkskollärare lär det vara ovisst, om ens den av föregående års riksdag beslutade utvidgningen av seminarieorganisationen till att medge ett årligt antal av 1 500 nyexaminerade folkskollärare skall kunna befinnas tillräcklig.

Vi ha här endast valt exempel från två huvudområden, hälso- och sjukvården samt skolväsendet. Man skulle emellertid kunna gå vidare område för område och summera ner de krav, som planerade reformer skulle ställa på våra arbetskraftstillgångar. De anförda exemplen må emellertid tillräckligt illustrera det problem, som vi önska skall skyndsamt upptagas till utredning. En avvägning av planerade reformer efter rådande tillgång på arbetskraft och möjligheterna att utbilda sådan måste komma till stånd. Denna avvägning blir än mer angelägen i perspektivet av befolkningsutvecklingen, genom vilken inom de närmaste tjugo åren den s. k. yrkesverksamma befolkningens relativa andel kommer att starkt reduceras. Denna andel utgjorde år 1940 ca 62 %, men beräknas att år 1960 ha nedgått till

ca 57 %, varefter den åter förväntas stiga. Under 1950-talet kommer dessutom även en absolut minskning om ungefär 70 000 personer att inträda. Särskilt hårt kommer denna reducering att drabba de yngre åldersgrupperna, 20—35 år, vilka år 1940 utgjorde 1 698 000 personer men år 1960 beräknas ha minskat till 1 247 000 personer, alltså en reducering med omkring 25 %. I ett sådant befolkningsläge blir det givetvis än angelägnare att hålla med arbetskraftstillgången.

Ianspråktagandet av våra relativt avtagande arbetskraftsresurser för administrativa och därmed jämställda uppgifter får naturligtvis inte gå så långt att tillgången av arbetskraft för produktionslivet otillbörligen beskärres. Även här uppträda utbildningsproblem och behov av ökade utbildningsmöjligheter, som kräva lika ingående uppmärksamhet.

Vi vilja slutligen understryka, att det här inte gäller att hindra en fortsatt uppbyggnad av vår sociala och kulturella standard. Det är fastmer fråga om att i tid söka slå vakt om vad som uppnåtts samt under trycket av oundvikligen inträdande knapphet på arbetskraft dels avväga möjligheterna av reformer efter denna faktor, dels träffa anstalter för utbildningen av den arbetskraft, det här gäller.

Med stöd av vad vi ovan anfört, få vi hemställa,

att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t an hålla om

dels en sådan översyn av de behov av arbetskraft med olika slags utbildning som under olika förutsättningar kan väntas föreligga inom den sociala och kulturella samhälls- verksamhetens skilda områden,

dels en därpå grundad bedömning av vilken fördelning av arbetskraften på olika områden, som kan anses önskvärd, när hänsyn tages jämväl till behovet inom andra områden av samhällslivet,

dels en sådan planläggning av utbildningsverksamheten att icke bristande utbildningsmöjligheter hindra en naturlig anpassning av tillgången på arbetskraft av olika slag i takt med de efter en dylik avvägning konstaterade behoven, samt för riksdagen framlägga de förslag, som härav kunna för- anledas.

Stockholm den 22 januari 1949.

Oscar Carlström.

Bertil Ohlin.

Gust. Mosesson.

O. Malmberg

O. E. Sandberg.

Wald. Svensson.